

Janusz A. Mróz, Andrzej Zacharski

Symbolika i magia Oraculum w Wilanowie

Symbolism and magic of the Oraculum in Wilanow

Upadek Napoleona i próby restauracji dawnego porządku w Europie przyniosły reakcję w postaci tworzenia tajnych ruchów wolnościowych propagujących nadzieję wolności, równości i braterstwa. Patriotyczne związki skupiały młodzieńców i mężczyzn z różnych środowisk. Wzorce organizacyjne i ideologię czerpano z popularnych w oświeceniu łóż wolnomurarskich (masońskich). Z ducha rodzącego się romantyzmu wyrastały późniejsze bunty i powstania narodowe.

Aleksander I tolerował do 1819 roku działające półjawnie polskie loże masońskie. Umożliwiło to wybranie Stanisława Kostki Potockiego (od 1812 r. mistrza loży Wielkiego Wschodu) na stanowisko ministra wyznań i oświecenia. Jego inicjatywy zaowocowały przeprowadzeniem reformy edukacji oraz wprowadzeniem powszechnego szkolnictwa w Królestwie Polskim (tzw. Królestwie Kongresowym).

Cztery lata po śmierci Stanisława Kostki Potockiego jego żona, Aleksandra z Lubomirskich Potocka, kończy budowę Oraculum (Wyroczeni) w Morysinie (tak nazwanego, na cześć wnuka, Lasu na Kępie), romantycznej części ogrodu angielskiego pałacu w Wilanowie. Wzniesiony wcześniej pałacyk, przypominający znajdującą się w Tivoli świątynię Westy, opiekunki domowego ogniska, na której ołtarzu palił się wieczny ogień, symbolizujący państwowość rzymską oraz Oraculum były prawdopodobnie zaprojektowane przez architekta Chrystiana Piotra Aignera (twórcę m.in. Świątyni Sybilli w Puławach).

Zachował się „Rachunek wyłożonych Kosztów na wystawienie Figury Kamiennej w Morysinie y Ołtarzyka w Roku 1825” (ryc. 1) oraz fotografia Jaworskiego z 1921 r. (ryc. 2). Jak wynika z treści rachunku, figurę i ołtarzyk wykonał Władysław Czerwiński, a dwie kolumny kamienne o wysokości 357,12 cm wykonane z bloków kamiennych o objętości 0,526 m³ wykonał kamieniarz Jan Hagen. Ponadto wymurowano cokół w kształcie dwunastokątnego pierścienia o wysokości 89,2 cm, grubości 14,8 cm i średnicy zewnętrznej 644,48 cm

(obwód zewnętrzny 2023,68 cm). Cokół zwieńczono kamiennym gzymsem górnym w kształcie okręgu wraz z wewnętrzną opaską kamienną o szerokości 59,52 cm. Wykonano roboty dodatkowe związane z budową pięciu schodów, dwóch baz kamiennych pod kolumny. Ogółem na wymurowanie Oraculum zużyto 10 tys. cegieł.

Oraculum zostało zaprojektowane na planie mandali harmonijnie łączącej koło i trzy kwadraty, gdzie koło jest symbolem nieba, zewnętrzności i nieskończoności, natomiast kwadrat przedstawia sferę wewnętrzności, tego co jest związane z człowiekiem i ziemią. Figury łączy punkt centralny, który jest zarówno początkiem, jak i końcem całego układu. Rzutem sfery niebieskiej na ziemię jest okrąg gzymesu górnego. Krąg jest podzielony na 12 elementów kamiennych reprezentujących 12 liter pojedynczych alfabetu hebrajskiego. Dla żony Stanisława Kostki Potockiego Aleksandry Lubomirskiej, 65-letniej wdowy, była to astrologiczna „mandala życia” spędzonego u boku męża. Dwie kolumny ustawiono zachowując naturalny układ Zodiaku w domach znaków obojga małżonków (Skorpion i Wodnika). Kolumny to motyw łóż masońskich (kolumna Jakin i Boaz) oraz symbole hermetyzmu i kabały (kolumna Abrahama – miłość i Izaaka – posłuszeństwo). Między kolumnami utawiono figurę kamienną (herma) będącą symbolem harmonii (syntezy miłości i posłuszeństwa). Kolumny wspierają tympanon – symbol doskonałości; początku, środka i końca; siły, mądrości i piękna; religii, nauki i sztuki. Budowlę dopełnia ołtarzyk całopalenia położony w środku okręgu (w centrum wszechrzeczy) oddzielający ziemię od ognia, będący miejscem siły sprawczej kabały. Według księgi Ezechieła (Stary Testament 43,13-14) ołtarz całopalenia to blok kamienny o wymiarach 69,44 × 69,44 × 119,04 cm. Do oraculum prowadzą 5-stopniowe kamienne schody przypominające wchodzącym siłę pięciu żywiołów: ziemi, powietrza, wody, ognia i eteru; działanie pięciu zmysłów poznawczych człowieka: dotyku, wzroku, słuchu, węchu,

smaku, rolę pięciu panien mądrych, które powstrzymują człowieka od uciech zmysłowych.

Stanisław Kostka Potocki w czasie pobytu w Anglii nie tylko opanował nowe zasady sztuki zakładania ogrodów, lecz także wszedł tam w związki z masonami. Jemu to właśnie oraz jego żonie swe mistyczo-ezoteryczne elementy zawdzięcza park natoliński i park morysiński. Do kobiecych łóż adopcyjnych należały Izabela Lubomirska, Izabela Czartoryska, Helena Radziwiłłówna – założycielki parków na Mokotowie, Powązkach, w Puławach i Arkadii. Masonem był Szymon Bogumił Zug – projektant pierwszych polskich ogrodów w stylu angielskim; architekci: Jakub Kubicki, Jan Lindsey; malarze i graficy: Zygmunt Vogel, Kazimierz Wojniakowski, Aleksander Orłowski i Jan Zachariasz Frey oraz poeci wolnomularze: Tomasz Kajetan Węgierski, Stanisław Trembecki, Franciszek Dionizy Kniaźnin, Kazimierz Brodziński, którzy pozostawili zarówno opisy samych parków, jak i opinie na temat sztuki ich zakładania. Oraculum jest jednym z elementów takiego założenia parkowo-ogrodowego. Zarówno loże masońskie, jak i parki *à l'anglaise* były w XVIII wieku i na początku XIX wieku elementem mody, stanowiły miejsce kontaktów towarzyskich. Przypisywano im także wspólny rodowód. Ogrodnictwo i wolnomularstwo uważane były za „sztuki królewskie”. U ich początków stał Bóg – jako twórca Ogrodu Eden i Wielki Architekt Wszechświata. W tym czasie kobiety interesowały się ukrytymi znaczeniami, astrologią, wróżbami i kabałą. W XIX stuleciu sformułowano stwierdzenie, że Kabała nie ma nic wspólnego z religią i w tym ujęciu był to raczej pewien mistyczny światopogląd na naturę wszechświata. Doktryna Kabały opierała się na objawieniach, których doświadczyli prorocy w dalekiej przeszłości. Kabaliści uważali, że tylko dzięki znajomości tajemnej wiedzy można odszyfrować prastare zapisy Tablicy Szmaragdowej. Tym sposobem można poznać ukrytą naturę Stwórcy i przewidzieć przyszłe wydarzenia. W interpretacji świętych tekstów ważną pomocą miało być poszukiwanie przyczyn oraz zrozumienie przykazań Boga. Stąd zainteresowanie Aleksandry Lubomirskiej Potockiej hermetyzmem, skrywanym nauczaniem owianym mgiełką tajemniczości i magii kabały, odmianą filozofii samorozwoju i samokształcenia ciała, umysłu i duszy. Wynikał on między innymi z analizy treści *Tablicy Szmaragdowej (Tabula Smaragdina)*, do której odwoływali się średniowieczni alchemicy oraz różokrzyżowcy, a także adepci nauk okultystycznych i ezoterycznych. Pierwsze tłumaczenie tekstu szmaragdowej tablicy zawdzięczamy Izakowi Newtonowi, wybitnemu fizykowi, twórcy

mechaniki klasycznej, ale i okultyście. Przedstawia się ono następująco:

1. Oto jest prawda bez kłamstwa, pewna i najprawdziwsza.
2. To co poniżej jest takie jak to co jest powyżej, a to, co powyżej, jest takie, jakie to co jest poniżej, by czynić cuda jedynej rzeczy.
3. A wszystkie rzeczy były i powstają z jednego, przez medytację tego jednego: więc wszystkie rzeczy narodziły się z tej jednej rzeczy.
4. Słońce jest jego ojcem, a księżyc matką, wiatr nosił go w łonie, a ziemia była jego żywicielką.
5. Ojciec całej doskonałości na całym świecie jest tutaj.
6. Jego moc jest zupełna, gdy zmieni się w ziemię.
7. Oddziel ziemię od ognia, to, co subtelne, od tego, co pospolite, z wielką uwagą.
8. Wstępuje z ziemi w niebiosa i znów zstępuje z niebios na ziemię, otrzymując moc wszystkich rzeczy wyższych i niższych.
9. Tym sposobem twoja będzie chwała całego świata, a ciemność ucieknie od ciebie.
10. Jego siła przewyższa każdą siłę, gdyż zwycięża wszystko, co subtelne, i przenika wszystko, co twarde.
11. W ten sposób został stworzony świat.
12. Z tego pochodzą godne podziwu rzeczy, środki do których są zawarte w tym.
13. Gdyż ja jestem Hermes Trismegistos, mający trzy części filozofii całego świata. To co rzekłem o operacji słońca jest dopełnione i zakończone.

Oraculum jest architektonicznym zapisem prawd podanych powyżej.

Obecny stan zachowania obiektów architektury parkowej w Morysinie jest bardzo zły. Z budowli znajdujących się na jego terenie w stanie pozwalającym na użytkowanie zachowała się jedynie gajówka. Pałacyk, Dom Stróża, Neogotycka Brama, Oraculum znajdują się w stanie ruiny. Całkowitemu zarośnięciu uległy wnętrza parkowe, dawny sad przekształcono w ogródki działkowe, staw znajdujący się na terenie parku sukcesywnie zarasta. Nie są czytelne kluczowe niegdyś dla kompozycji parkowej powiązania widokowe pomiędzy Morysinem a pałacem i ogrodem w Wilanowie. Przestał istnieć dawny układ drogowy, w tym ważne połączenie drogowe w północno-wschodniej części parku. Dwa ogromne wnętrza parkowe położone naprzeciwko pałacu, rozdzielone aleją prowadzącą do neogotyckiej bramy, użytkowane są rolniczo, a we fragmencie jako pole golfowe. W 1996 r. zadrzewioną część Morysina objęto ochroną poprzez utworzenie tu rezerwatu przyrody o powierzchni 53,46 ha. Spowodowało to niemożność prowadzenia na tym terenie ogrodniczych prac pielęgnacyj-

A.G. WIL
Adm. Dóbr. II
nr. 302
-15

Rachunek Wyłożonych Kosztów
na wystawienie Figury Kamiennej
w Morysynie y Ohtarzka w Roku
1825 ukończono

I. Wystawienie Figury Kamiennej
z Ohtarzka:

za figurę kamienną i Ohtarzka
Czernickiemu Kaminiarowi robotę
rzebiarską wyrobioną zapłaćta
Kassa Domowa Jk. Wojewodźiny Pańi
w Miesiącu Grudniu 1823 roku

za figurę f. 500, Ohtarzka 168

Hagenowi Kamieniarzowi za kolumnę
łokci 6 wysoko, Stop kubickich 20,
dwa takie kolumny 320. -

Około łokcie 1, Cali 12 wysokości
6 Cali grubo a łokcie 34, Obwodu
mający miarę 15 cednym łokcia
tego Obwodu Stop kubickich 3 /.../ 816. -

Łokci 34 Gąysnu gornego Szerokości
łokcie 1 miarę kubicki 2
kubik po za 3 wynosi Łokcie 1 kupiany 544. -

f. 16 łokci 34 wysosaż 4680. -

Ugodzono za fp 1500. -

Hagenowi za Robotę nad kontrakt
za 6 1/2 bieżących Łokci opaski po
zi. 8 g. 20 łokci 8 cawitu po zi. 12, 20
łokci 5 Gąysnu nad cokółtem a' 10, 20 322

za Gradley i 2 bazy 1822.

Ryc. 1. Rachunek wyłożonych Kosztów na wystawienie Figury Kamiennej w Morysynie y Ohtarzka w Roku 1825
Fig. 1. The Bill of Expenditure for the erection of a Stone Figure in Morysin and an Altar in the year 1825

Ryc. 3. Morysin, Oraculum. Fragment ruin z hermą.
Fot. W. Fijałkowski, 1954-1960
Fig. 3. Morysin, the Oraculum; a fragment of the ruins with the herma.
Photo W. Fijałkowski, 1954-1960

nych i w efekcie dalszą degradację kompozycji przestrzennej tego cennego parku.

Dlatego w sierpniu 2006 r. podjęto trud przeniesienia ocalałych elementów kamiennych Oraculum z Morysina do ogrodów Muzeum Pałacu w Wilanowie. Opracowano projekt rekonstrukcji Oraculum. Na podstawie udostępnionych materiałów archiwalnych oraz inwentaryzacji zachowanych elementów kamiennych odtworzono jego wymiary.

Ryc. 2. Morysin, Oraculum. Fot. Jaworski, 1921
Fig. 2. Morysin, the Oraculum. Photo Jaworski, 1921

Ryc. 4. Morysin – Oraculum, Zdjęcie nr 19. Dokumentacja architektoniczna nr 837/I, przed 1988 r.
Fig. 4. Morysin – the Oraculum. Photo no 19. Architectonic documentation no 837/I; before 1988

Ryc. 5. Morysin – Oraculum, 2006
Fig. 5. Morysin – the Oraculum, 2006

Zaprojektowano Oraculum jako dwunastokąt foremny o boku 166 cm wyniesiony 75 cm ponad poziom terenu. Promień okręgu opisanego na tym wielokącie wynosi 321 cm. Do Oraculum prowadzi 5-stopniowe kamienne schody o szerokości jednego z boków wielokąta. Schody obramowane będą bocznymi murkami. Na górnym poziomie Oraculum ustawiono dwie kamienne kolumny, zwieńczone głowicami i połączone tympanonem. Pomiędzy kolumnami stoi posąg (herma), a przed

nim ołtarz. Główna oś Oraculum przebiegająca między dwiema kolumnami, przez środek kręgu i dzieląca schody na dwie równe części jest zorientowana względem stron świata jak w Morysinie. Ściany dwunastokąta zwieńczone są górnym gzymsem kamiennym, składającym się z 12 elementów. Tworzy on kołową opaskę o promieniu 323 cm. Część elementów gzymsu zaginęła lub uległa zniszczeniu i należy je odtworzyć. Fragmenty kolumn kamiennych o średnicy ok. 40 cm są bardzo zniszczone, lecz po ich przycięciu (tylko prostopadle do osi) mogą być wykorzystane i stanowić będą część nowych kolumn. Głowice kolumn oraz łączący je tympanon uległy zniszczeniu i należy je odtworzyć wg studiów porządku architektonicznego wykonanych dla S.K. Potockiego. Stare głowice wykonane w narzucie wapiennym, wymurowanym na ceglany trzonie, uległy zniszczeniu. Zaproponowano ich rekonstrukcję w kamieniu. Posadzka Oraculum, zgodnie z podziałem 12 domów Zodiaku, ułożona zostanie z dwukolorowych płyt kamiennych, w poziomie górnego gzymsu. Przyjęto, że wyniesione ponad teren ściany wielokąta powinny być obsypane ziemią, zgodnie z nachyleniem schodów. Zaproponowano tymczasową lokalizację rekonstrukcji Oraculum w ogrodzie południowym

Streszczenie

Artykuł przedstawia historię powstania Oraculum w Morysinie – miejscu ściśle związanym z Wilanowem. Rola, jaką spełniało Oraculum, znana była tylko niewielkiej grupie badaczy, także ze względu na zniszczenie obiektu oraz zapomnienie, w jakie popadło po ostatniej wojnie światowej.

W sierpniu 2006 r. podjęto trud przeniesienia ocalałych elementów kamiennych Oraculum (Wyroczni) z Morysina do ogrodów Muzeum Pałacu w Wilanowie. Opracowano projekt rekonstrukcji kręgu wróżebnego. Na podstawie udostępnionych materiałów archiwalnych oraz inwentaryzacji zachowanych elementów kamiennych odtworzono jego wymiary. Uratowane fragmenty jedyne zachowane w Polsce kręgu kamiennego Oraculum, oddają charakter miejsca działania wróżb, przepowiedni i rozenia się nadziei na zmianę losów narodu polskiego tak charakterystycznych dla epoki romantyzmu. Dla żony Stanisława Kostki Potockiego – Aleksandry Lubomirskiej, 65-letniej wdowy, była to astrologiczna „mandala życia” spędzonego u boku męża, symboliczny pomnik czasów, kiedy kobiety, „matki Polki”, interesowały się ukrytymi znaczeniami, astrologią, wróżbami i kabałą. Interesowały się ukrytymi znaczeniami, astrologią, wróżbami i kabałą.

Muzeum Pałac w Wilanowie w sąsiedztwie Pagody Chińskiej.

Reasumując, uratowano przed dalszą dewastacją jedyny zachowany w Polsce krąg kamienny Oraculum, będący symbolem wróżb, przepowiedni, nadziei epoki romantyzmu, a zarazem znane miejsce spotkań towarzyskich polskiej arystokracji w czasach utraconej niepodległości.

Literatura

1. P. Jaskanis, A. Rottermund, A. Kwiatkowska, A. Ekielska-Mardal: *Narodziny kolekcji Grand Tour Stanisława Kostki Potockiego*, Muzeum Pałac w Wilanowie 2006.
2. D. Fenna: *Jednostki miar. Leksykon*, Świat Książki 2004.
3. N. Wójcisz: *Masoneria. Mały słownik*, VERBI-NUM, Warszawa 2006.
4. W. Piwkowski: *Arkadia Heleny Radziwiłłowej. Studium historyczne*, Narodowa Instytucja Kultury. Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu 5 (11).
5. T. Urzynowski: *Przenoszą zabytek z Morysina*, Gazeta Wyborcza, 27 lipca 2006.
6. Marc-Alain Ouaknin: *Tajemnice Kabaly*, Cykada, Warszawa 2006.

Abstract

The article presents the history of erecting the Oraculum in Morysin – a place closely connected with Wilanow. The function of the Oraculum was known only to a select group of scientists, because of the ruined state of the object and oblivion into which it sank after World War II.

In August 2006, the remaining stone elements of the Oraculum (the Oracle) were transferred from Morysin to the gardens of the Palace Museum in Wilanow. A reconstruction project of the prophetic circle was prepared. The size was recreated on the basis of available archive materials and the inventory of the preserved stone elements. The remaining fragments of the only stone circle of Oraculum preserved in Poland reflect the character of the site serving to dispense prophecies and predictions and the birthplace of hope for the change of fate of the Polish nation, so characteristic for the era of Romanticism. For Aleksandra Lubomirska – the 65-year-old widow of Stanisław Kostka Potocki, it was an astrological “mandala of life” spent by her husband’s side, a symbolic monument of the times when women, “Polish mothers”, were particularly interested in hidden meanings, astrology, prophecies and Qabalah.